

Тукубаева Ж.К.

**ЛАНДШАФТТАРДЫН АЙМАКТЫК РЕКРЕАЦИЯЛЫК ЖАКТАН
ӨНҮГҮШҮНДӨГҮ МААНИСИ**

Tukubaeva Zh.K.

СМЫСЛ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННЫХ ЛАНДШАФТОВ РЕГИОНА

Zh.K. Tukubaeva

THE MEANING OF RECREATIONAL DEVELOPMENT LANDSCAPE OF REGION

УДК: 796.52

Ландшафт бул географиялык кабыктын аймак боюнча бөлүнүшүнүн негизги категориясы башкача айтканда табигый аймактык комплекс. Ландшафттар деңиз деңгээлинин бийиктиги, климаты, өсүмдүктөрү, топурагы боюнча бири-биринен кескин айырмалангандыктан аймактын рекреациялык өнүгүшүнө да ар түрдүү таасирлерин тийгизишет.

Известно, что ландшафт – это основная категория географической оболочки, разделенная на территории [4]. Ландшафты различаются по растительности, климату, почве. Поэтому они в разной степени влияют на рекреационное развитие территории.

Landscape is geographic core of the earth. Recreational development will influence differently to landscape, depending on climate, plants and ground of region.

Киришүү

Базар экономикасынын шартында кандайдыр бир аймакты рекреациялык жактан өнүктүрүү, ошол өлкөнүн экономикалык-социалдык абалына түздөнтүз оң таасирин тийгизүүдө. Бирок, рекреациялык өнүгүү бир нече факторлордон көз каранды, мисалы, жаратылыш-ресурстук потенциалынан, саясий-социалдык абалдан, кадр маселесинен ж.б.

Изилдөө ишинин максаты Ысык-Көл көлүнүн түштүк аймагынын рекреациялык ресурстарынын географиялык өзгөчөлүгүн изилдөө жана рекреациялык райондоштуруу.

Ысык-Көл көлүнүн түштүк аймагы да, географиялык өзгөчөлүгүнө жараша бир нече ландшафттык алкактарга бөлүнгөн: чөл жана жарым чөл ландшафттары, жапыз тоолуу талаа ландшафты, орто бийиктиктеги тоо-токой-шалбаалуу жана токой шалбаалуу – талаа, бийик тоо ландшафты, бийик тоолуу ландшафттар.

1. Чөл ландшафттары. Чөл ландшафттарынын климаты кескин континенттик. Жайы ысык жана кургак, нымдуулук жетишпейт. Жылдык жаан-чачыны 200 ммден ашпайт, айрым жерлерде 110 мм [2]. Жаан-чачындын көбү жаз жана жайдын башында жаайт. Кээ бир жылдары июлдан сентябрга чейин такыр жаан болбойт. Июлдун орточо температурасы

17-18⁰С, январдыкы -3-4⁰С. [2]. Чөл ландшафтына көп жылдык ксерофилдик өсүмдүктөрдүн сейрек жааматы мүнөздү.

2. Жапыз тоолуу жарым чөл ландшафты. Жапыз тоолуу жарым чөл ландшафты Ысык-Көлдүн батыш жана борбордук бөлүгүндөгү тоо этектеринде жана ага жанаша жаткан түздүктөрдө таралган. Климаты кескин континенттик, жыл бою 200-250 мм жаан-чачын түшөт, айрым жерлерде кышында анча калың эмес (5-10 см) кар жаайт [2].

3. Жапыз тоолуу талаа ландшафты. Жапыз тоолуу талаа ландшафты негизинен Ысык-Көл өрөөнүнүн чыгыш бөлүгүндөгү көл жээгиндеги түздүктөрдү ээлейт. Ошондой эле ал Тескей Ала-Тоонун түндүк капталындагы Ак-Сай, Тон, Тосор, Барскоон сууларынын төмөнкү агымында анча чоң эмес ареалдар түрүндө кездешет. Талаа ландшафты тараган жерде рельефтин эрозия-аккумуляциялык генезиси мүнөздүү болуп, түрдүү формалары бар. Лесс¹ катмарынын калыңдыгынан улам рельефтин формалары жалпысынан жөнөкөй. Чыгыш Ысык-Көл жээгинин талаа ландшафты тараган жерлеринде жээк сызыгынын ийри-буйрулугу мүнөздүү. Жапыз тоолуу талаа ландшафты таралган аймактын климаты дагы кескин континенттик, абанын жылдык орточо температурасы +5+6⁰С, июлдуку 16⁰С, январдыкы -6-7⁰С. [2]. Жылдык жаан-чачындын өлчөмү 300-400 мм. болуп, анын көбү жылдын жылуу мезгилине туура келет. Кар катмарынын калыңдыгы 30-50 см. [2]

4. Орто бийиктиктеги тоо-шалбаалуу талаа ландшафты.

Бул ландшафттар Тескей Ала-Тоонун түндүк капталындагы Туура-Суу жана Тон сууларынын аралыгында кездешет. Бул ландшафттык алкактагы орто бийиктикте тоо рельефи эрозиялык формалардын кеңири таралышы, кууш капчыгай, тик тоо капталдары жана аскалардын көптүгү менен мүнөздөлөт. Тескей Ала-Тоо жана анын тармактары кокту-колоттуу, жылга жыбыттуу. Шалбаалуу тала

¹ Лесс – катмарланбаган, көңдөйчөлүү, акиташтуу ачык сары же сары түстөгү чөкмө тек.

ландшафтынын климаттык шарты жалпысынан алганда тала ландшафтыкына окшош. Жылдык жаан-чачындын өлчөмү гана көбүрөөк болуп, 400-450 мм. түзөт [2].

5. Орто бийиктиктеги тоо-токой-шалбаалуу жана токой шалбаалуу – талаа ландшафты.

Ысык-Көлдүн чыгыш жана борбордук бөлүгүндө дээрлик туташ тилкени ээлеп жатат. Деңиз деңгээлинен 2000-2200 мден 2800-2900 мге чейин таралган [1]. Суулардын жана алардын көптөгөн куймаларынын кууш капчыгайлары мүнөздүү (Жети-Өгүз, Жууку, Чоң-Кызыл-Суу). Бул алкактын бийик гипсометриялык абалы аба массасы тоо капталдары менен жогору көтөрүлгөндө суу буусунун конденсацияланышына өбөлгө түзүп, натыйжада мында атмосфералык нымдуулук жогору болуп, жылына 800-900 ммге чейин жаан-чачын жаайт [2]. Жети-Өгүз, Чоң-Кызыл-Суу, Жууку сууларынын өрөөндөрүндө карагай токойлорунун ири массивдери бар.

6. Бийик тоолуу гляциалдык-нивалдык ландшафты. Айрым аймактарда туташ тилкени ээлеп жатат. Бирок ал көбүнчө обочолонгон, анча чон эмес бөлөк-бөлөк аянттарда кездешет. Рельефине тик аскалуу кырлар, шуштуйган чокулар, аскалуу тоо капталдары, корумдар, тепшилер, түбөлүк кар, фирндуу талаалар, мөңгүлөр мүнөздүү. Бул зонада Кыргызстандагы эң ири мөңгүлөр жайгашкан. Климаттык шарты абдан катаал, жай мезгилине 1-1,5 ай гана абанын жылуу температурасы болот. Жаан-чачындын көбү кар түрүнө жаайт. Топурак-өсүмдүктөр дээрлик жокко эссе, гляциалдык-нивалдык ландшафт жалпысынан региондогу агын сууларды пайда кылуучу булак болуп эсептелет.

Жогоруда көрсөтүлгөн аймакта ландшафттардын бир нече тибинин орун алышын рекреациялык көз карашта алганда туризмдин бир нече түрүнүн өнүгүшү үчүн мааниси чоң. Себеби, ландшафтын типтерине жараша туризмдин ар кандай түрлөрүн өнүктүрсө болот.

Мисалы, чөл жана жарым чөл ландшафттары жайгашкан аймактарда

Бул аймактарга көл жээгиндеги чөл жана жарым чөл ландшафттары жайгашкан аймактарды киргизебиз. Бул аймакта аймактын жаратылыш-аймактык туруктуулугун, климатын эске алуу менен келген туристерди кабыл алуучу жайларды, пансионаттарды, тамактануу жайларын, спорттук аянтчаларды, мемориалдык-комплексстерди курууга болот.

Ал эми шалбаалуу токой жана токой ландшафттары жайгашкан аймак рекреациялык көз карашта алганда бул зона эс алуунун ар кандай түрлөрүн уюштурууга жана аймактын рекреациялык өнүгүшүндө эң жагымдуу зона болуп саналат. Бул аймак өсүмдүктөргө бай келип, рекреациялык жактан калыптануусуна эстетикалык жактан олуттуу таасирин тийгизет. Себеби, токойлордун таза абасы, эстетикалык көрүнүшү, кооздугу экосистемасынын биотүрдүүлүгү ден-соолуктуу чыңдоого жана эс алууга өзүнүн оң таасирин тийгизет. Ошондой эле бул аймакта туризмдин бир нече түрлөрүн, мисалы тоо, жайлоо туризмдин уюштурууга болот.

Ошондой эле гляциалдык-нивалдык ландшафттардын тибине токтолсок бул аймакка рельефи тик аскалуу кырлар, шуштуйган чокулар, аскалуу тоо капталдары, корумдар, тепшилер, түбөлүк кар, фирндуу талаалар, мөңгүлөр мүнөздүү. Климаттык шарты аябай катаал, жай мезгилинде 1-1,5 ай гана абанын жылуу температурасы болот. Жаан-чачын көбүнчө кар түрүндө жаайт. Топурак өсүмдүктөрү дээрлик жокко эссе. Бул аймак рекреациялык көз карашта алганда эс алууга ыңгайсыз аймак болуп эсептелет. Бул аймакка туризмди эмес спорттун туру болгон альпинизмди өнүктүрүүгө болот.

Корутундуу

Жыйынтыктап айтканда Ысык-Көл көлүнүн түштүк аймагына ландшафттардын өзгөчөлүгүнө жараша рекреациялык райондоштуруу жүргүзүү менен рекреациялык картасын түзүү зарыл.

Колдонулган адабияттар

1. Б.Орозгожоев Ландшафты Центрального Тянь-Шаня, их особенности и закономерности развития. Ф.1982
2. Климат Киргизской ССР, Ф. 1965. Под редакцией З.А. Рязанцевой

Рецензент: к.геогр.н. Тенирбердиев Н.К.